

ДО ПИТАННЯ АНТИЧНОСТІ І ХРИСТІЯНСТВА В «ІРИДІОНІ» ЗИГМУНТА КРАСІНСЬКОГО

У статті йдеться про історіософічну драматургію Зигмунта Красінського з погляду релігії. На матеріалі однієї з найвідоміших його драм — «Іридїон» — розглянуто антитезу античності та християнства на тлі історії.

Ключові слова: античність, християнство, історизм.

Artykuł traktuje o historiozoficznej dramaturgii Zygmunta Krasieńskiego z punktu widzenia religii. Na podstawie jednego z najgłośniejszych jego dramatów — «Irydionu», rozpatrywana jest antyteza antyczności i chrześcijaństwa na tle historii.

Słowa kluczowe: antyczność, chrześcijaństwo, historyzm.

The article deals with historiosophic play writing of Zygmunt Krasieński from view point of a religion. Antithesis of Antiquity and Christianity against the background of history is considered on the material of one of his most famous dramas called «Iridion».

Keywords: Antiquity, Christianity, historicism.

Романтична польська література створювалася в еміграції. Вона майже закінчила свій шлях розвитку в 30-х рр., після розгрому повстання. У ці роки створили свої найбільші твори Міцкевич, Словацький, Красінський. Стриженва ідея зазначеної літератури — смиренні, християнські, містичні переживання минулого Польщі й таке ж містичне вирішення питання її майбутнього. Відірваний від конкретного політичного та громадського життя Польщі романтизм еміграції (не враховуючи і не розуміючи уроків минулого і завдань майбутнього), щоправда, піднімався до великої поетичної висоти і розмаху, але, зрештою, виявився безсилим вирішити основні питання своєї епохи. Він не міг порвати з феодалізмом і змушений був шукати виходу з глухого кута у феодалській ідеології — релігії. Так, романтизм польської літератури все більше втрачав своє революційне значення і створив специфічний, що витає у хмарах, романтичний містицизм, який певною мірою наклав відбиток на пізніший розвиток польської літератури, аж до останнього часу.

Лірична поезія Красінського, його розлогі римовані проповіді християнського смирення і покірного підпорядкування селянства шляхті ніколи не користувалися успіхом. Дійсно великим поетом Красінський є лише у двох своїх творах — «Іридїоні» та «Не-Божественній комедії». «Не-Божественна комедія» — це шедевр творчості Красінського, де він із винятковою драматичною силою і глибоким класовим чуттям, але з реакційними висновками, висвітлив соціальну проблему. Еволюція творчості З. Красінського — це історія інтелектуального самовдосконалення, але все ж

такий апогей визнання до автора приходить із появою саме цих драм, що вважаються, як вже зазначалося, найкращими роботами Красінського.

Майже одночасно з появою «Не-Божественної комедії» тривав поетичний процес створення другого великого твору Зигмунта Красінського — «Іридїона». Ідея написання виникла ще під час перебування у Петербурзі, у 1832–1833 рр.; він виношував її аж до другої половини 1835 року. Красінський спробував написати половину твору ще в Петербурзі, але у Варшаві знищив рукопис. Восени 1833 року, після приїзду з Відня і перебування у Венеції, де він закінчив «Комедію», ця ідея повернулася з неабиякою силою, не даючи авторові спокою, особливо під час відвідин Рима.

На відміну від «Не-Божественної комедії», винятково класичного романтичного твору, «Іридїон» має глибше визначення. У цьому творі перегукуються політичні, релігійні, любовні та інші мотиви. Сам герой часом виступає як особа без власного погляду, яка потрапляє під чужий вплив. На нашу думку, «Іридїон» є більш філософським твором, але на перший план все ж таки виходить антично-християнська традиція, якою насичений весь. Автор писав його протягом 1834–1836 рр. і майже одразу видав. «Іридїон» присвячений добі занепаду римського царства. Його сприйняли як твір політичних алузій, які мали місце напередодні листопадового повстання. Красінський ставить проблему прав пригнобленого народу, спонуканого до помсти ворогові: проігнати ненавистю та спрагою помсти дії героя драми з погляду християнської етики розцінюються як гріх.

Відроджений по століттях, Іридїон приходить до Польщі, де розпочинає нове, повне спокути, терпіння та любові життя.

«Іридїон» — це твір, в якому описано найістотніші риси деградуючого суспільства. І неважливо, чи це узагальнення відповідає в усіх подробицях історичній дійсності, важливою є насамперед загальна і влучна оцінка ситуації країни. Головне, що ця оцінка знайшла чудову та виразну артистичну форму в обговорюваній драмі. Отож, перед нами постає мандрівник, який відвідує різні історичні та релігійні місця. Інший бік нашого бачення сягає зими 1832–1833 років і представляє постать «сина помсти» Іридїона-Грека, Конрада Валенрода, Прометея. Завдяки цьому «Іридїон» сприймається як твір метафоричний, що, з одного боку, відноситься до особистого життя поета, а з іншого — до тогочасної долі Польщі та Європи. Красінський мав намір показати світ у переломний момент, створити бачення занепаду епохи. Свої ідеї він реалізував у драмі — сугестивній картині Римської імперії, що занепадає, розпадається через християнсько-варварські відносини, ворогів, що діють відкрито та ховаючись у катакомбах.

Романтичною основою «Іридїона» є антитеза античності й християнства. Поет встановлює між античною та християнською традицією гостре протиріччя. Автор вбачає у відмінності та антагонізмі обох традицій ключ до зрозуміння історії європейської культури. Суперечливість між античністю та християнством — це основа, поштовх до історичного процесу, у якому займатиме важливе місце прагнення до вирівнювання напруги, діалектичного знесення протиставлень, подолання стану рівноваги, симетрії та гармонії.

Романтик намагається передусім впоратися з дилемами сучасної епістемології, суб'єктивізму і спиритуалізму. Він прагне якомога точніше відтворити історію, реалії того часу, але водночас не виходить за рамки романтичного твору, та зробити твір зрозумілим для сучасного читача. Філософське поняття епістемології та антропології вписане у цілісність історії європейської культури, у діалектичний процес змін, у низку тез і антитез.

Антитеза античності й християнства, представлена в «Іридїоні», надає романтичному твору середньовічного колориту, тією чи іншою мірою відповідає історичній дійсності, не відхиляючись від романтичних канонів.

В образі головного героя Красінський втілює власний проект християнства. Автор часом

відходить від історичної дійсності, натомість доносить до нашої свідомості своє бачення релігії.

Репрезентована через Іридїона модель християнської релігії має динамічну, діалектичну, історичну структуру. Вона постає у полемічному зіткненні з іншими проявами християнства. Ця модель формується під впливом тенденції історії, а також політичних, суспільних та природних умов. Щоб підкреслити еволюцію Іридїона, автор увів мотив багатоговікового сну героя.

Християнство Іридїона постає у діалозі з репрезентантами інших віх християнства. Герой драми Красінського не сприймає поняття християнства як спиритуалістичної ідеї. Іридїон протиставляється еволюціонізму біскупа Віктора, що провадить до пасивного положення щодо історичної дійсності. Іридїон намагається поєднати все із земним, історичним світом. Він присвячує йому, як головну мету реабілітацію історичного буття людини, пошук «земної посади» для людського щастя:

«Ojczy, cierpimy jak ludzie, spodziewamy się jak ludzie i posady nam ziemskiej potrzeba!» [1].

Герой Красінського оголошує християнство зорієнтованим на зміну земної дійсності, повністю включеним в історію, активним та революційним. Спіритуалістичне християнство Іридїон пов'язує із проповідями св. Яна і на противагу йому висуває християнство революційної дійсності, негайної зміни земного світу, поєднуючи цю модель зі своїм батьком Амфілохідесом — греком, що прагнув помсти для Рима в ім'я патріотичної ідеї:

«Jan, niegdyś samotny, bezbronny, wołał na pustyni, że nadchodzi Syn człowieka, ale Ten, który umęczon będzie. Ojciec mój poprzedził Tego, który zwycięży — Tego, co królować będzie...» [1].

Християнство Іридїона формується в перспективі перелому між стародавньою епохою та новохристиянською, перелому між двома моделями універсалізму. Він виступає за права людини, намагається віднайти ідеал людськості. Іридїон бореться за права Греції та інших народів, що постраждали від Рима, створивши таким чином фундамент під нову модель Європи. На думку героя, християнство повинно впливати на історію та сприяти їй. Історія реалізує поступ людства, зміна земного життя відбувається через розвиток етнічно-культурних формацій та якомога довші їх існування в загальній традиції. Історичний прогрес проходить разом із релігією. Це, на думку Іридїона, і є релігія.

На першому плані у драмі виступає історична тематика, охоплена рамками реальності. Інша тема створюється низкою аналогій і алюзій, які ми спостерігаємо у символіці твору.

Акція в «Іридїоні» складається з проби відтворення історії Рима від 222 року, за панування Хеліогабала. Однак ідентичність історичних фактів не відповідала б головній історіософській концепції твору, в якому християнська харизма кохання мала принести відродження Риму і світу загалом. Отже, історизм «Іридїона» — це типовий романтичний історизм, що цілком пояснює і виправдовує невідповідність фабули твору історичним фактам. Відношення автора до історизму вільне та необмежене, залежить лише від обов'язку збереження національного духу, а також згідно з нормами епохи схильності до специфічної історичної інтерпретації тих явищ, що з'являються у драмі.

Щоб осмислити історизм в «Іридїоні», потрібно розуміти відмінність стародавнього та сучасного світів, що полягає в основі антично-середньовічної та сучасної культур. Треба пам'ятати, що світосприйняття, яке склалося в античності та середньовіччі, було створене Богом, що поступається сьогodenному баченню світу. Змінюються покоління й віки, однак у світі панує постійний, абсолютний порядок, кожен елемент історичної дійсності має своє місце у структурі буття.

Цей класичний виклад європейського універсалізму неприйнятний для сучасної людини. Як сповідник історизму, вона бачить світ виключно в історичному порядку або часовому співвідношенні. Вона шукає правди в історії, у процесі формування дійсності.

Для історіософії «Іридїона» велике значення має паралелізм епохи антично-християнського перелому та сучасної епохи. Автор створює враження антично-християнського перелому — та всієї європейської культури — насамперед з тією метою, щоб зрозуміти свою сучасність, водночас окреслити та наблизити майбутнє. Намагаючись вирішити власні новоромантичні дилеми, при тому наголошуючи, що вони стоять поряд із європейською культурою від самого початку і, що власне в XIX ст. вперше будуть ефективно розтлумачені.

Alfred de Vigny стверджує: «osiągnęliśmy stan przypominający upadek Cesarstwa Rzymskiego» [6].

August Cieszkowski застерігає сучасний світ перед долею стародавнього Рима: «Pomnijcie na ostatek dni starego Rzymu (...). Miałżeż by świat nasz zasłużyć na los Rzymu?..» [6].

Адам Міцкевич у «Книгах польського народу» проводить паралелі між Римом за влади цезаря та царською Росією:

Imperator Rzymski nazwał siebie BOGIEM, i ogłosił, że nie ma na

Świecie innego prawa, tylko jego wola; (...). I ziemia cała stała się

niewolnicą, a nie było takiej niewoli nigdy na świecie, ani przedtem, ani potem; oprócz w Rosji za dni naszych [3, с. 213–214].

Історичні паралелі між Римом і царською Росією, між переслідуваним християнством перших століть та Польщею епохи чварів знаходимо у третій частині «Дзядів»:

Polska od pół wieku przedstawia widok z jednej strony tak ciągłego, niezmordowanego i niezładanego okrucieństwa tyranów, z drugiej tak nieograniczonego poświęcenia się ludu i tak uporczywej wytrwałości, jakich nie było przykładu od czasu prześladowania chrześcijaństwa [4, с. 119].

Норвід наводить слова Наполеона про паралелі між падінням стародавнього Рима та пожежею у Москві: «*Napoleon Wielki o spaleniu Moskwy zawołał: «Tostarozżytnego Rzymu warte»* [5, с. 321].

Красінський у листі до Reeve'a з 25.11.1831 р. порівнює суспільство XIX століття зі стародавніми римлянами:

Wszystko to, to już nie społeczeństwo, lecz widmo, co, czując śmierć, w pośpiechu wytwarza, czyni wynalazki, rozprawia; tak dawni Rzymianie spieszyli się, by jeść i pić, by sycić oczy widowiskami, zmysły rozkoszą [2, с. 592].

Погляди та задуми Красінського можна пояснити історизмом, завдяки якому всі вічні та незмінні ідеї і цінності залишаються у вимірі часу, історії.

Як вважали модерністи, історизм Красінського наближався до французького традиціоналізму. Автор «Іридїона» у своїй історіософській концепції майже не залишав місця для свободи творчості, роблячи історію детермінованою, а людину — іграшкою провидіння.

Дослідники «Іридїона» під історизмом розуміють зацікавлення історіями, минулим. Вони трактують задум Красінського як образ епохи антично-християнського перелому. Науковці не замаскують романтичних основ цієї думки, не підкреслюють розбіжностей між романтичним сприйняттям традиції та самою традицією. Вони говорять про вальтерскоттівську модель історизму в «Іридїоні» і найголовнішою заслугою поета вважають образ давньої історичної епохи [6, с. 35].

Інтерпретація драми Красінського у світлі сформульованої поетики автора виокремлює передусім релігійну проблематику, до якої відноситься образ людини та її земної історії. «Іридйон» має метафізичний характер; це означає, що в ньому присутня інша проблематика крім історичної, яка відноситься до людського світу. Це Бог, його роль в історії і

людських долях, це метафізична перспектива всього, що робить і про що думає людина. Бог виступає єдиним господарем доступного людям історичного світу. Таким чином, тісно переплітаються в єдиний вузол історія і метафізика, у плані божественних та людських прагнень, не лише з погляду мислення, а також і драматургії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Krasinski Z. Irydion / Krasinski Z. — Warszawa, 1958. — 368 s.
2. Krasinski Z. Listy do Henryka Reeve / Tłumaczenie A. Olędzkiej-Frybesowej, opracował P. Hertz. T. 1 / Krasinski Z. — Warszawa, 1980.
3. Mickiewicz A. Księgi narodu polskiego / Opracował Z. Dokurno / Mickiewicz A. — Warszawa, 1982.
4. Mickiewicz A. Dziady. Część III / Opracował S. Pigoń / Mickiewicz A. — Warszawa, 1982.
5. Norwid C. Pismawszystkie / Zebrał, tekstustalił, wstępem i uwagami krytycznymi opatrzył J. W. Gomulicki. T. 9 / Norwid C. — Warszawa, 1971.

6. Śliwiński M. Tradycja antyczna-chrześcijańska w «Irydionie» Krasinskiego / Śliwiński M. // «Filomata». — 1993. — № 414.

7. Szargot Maciej. Kosmos Krasinskiego. Studia / Szargot Maciej. — Piotrków-Trybunalski, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009. — 152 s.

8. Witkowska Alina, Przybylski Ryszard. Romantyzm / Witkowska Alina, Przybylski Ryszard. — Warszawa, 2002. — 744 s.